

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Bağcı, E. & Tekin, Ü. E. (2020). "Türkiye İktisat Politikalarının Tarihsel Gelişimi ve Günümüze Yansımaları", R&S-Research Studies Anatolia Journal, Vol:3 Issue:3; pp:175-188

Anahtar Kelimeler: İktisat Politikaları, Ekonomik Büyüme, İthal İkame Sanayileşme

Keywords: Economic Policies, Economic Growth, Imported Substitution Industrialization

Makale Türü Araştırma Makalesi

TÜRKİYE İKTİSAT POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Historical Development Of Economic Policy In Turkey And Present Reflections

Erdem BAĞCI¹

Ümit Engin TEKİN²

Geliş Tarihi / Arrived Date
19/04/2020

Kabul Tarihi / Accepted Date
09/07/2020

Yayınlanma Tarihi / Published Date
31/07/2020

ÖZ

Türkiye'nin tarihsel süreç içerisinde tercih etmiş olduğu iktisat politikaları, cumhuriyetin kuruluş dönemi dikkate alındığında Osmanlı imparatorluğundan ayrılmaktadır. Cumhuriyet dönemi iktisat politikaları dünyada meydana gelen değişimlerden etkilenerek dönüşüme uğramıştır. 1929 Dünya buhranı ile II. Dünya Savaşı süresince içe kapalı bir sanayileşme modeli tercih eden Türkiye, savaş sonrasında ise liberal bir ekonomik politika uygulamıştır. 1960 sonrası tekrar içe kapalı fakat kalkınmacı bir iktisat politikası uygulanmış, dışa bağımlı ithal yatırım ve ara mallarının ülke içerisinde üretilmesi hedeflenmiştir. 1980 sonrası ise dışa açık ihracat odaklı üretim modeli benimsenerek her alanda serbestleşme hareketleri tercih edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye iktisat politikalarının değişim ve dönüşüm gösterdiği dönemler dikkate alınarak gelişme sürecini incelemek ve günümüze bırakmış olduğu etkileri analiz etmektir. Bu bağlamda, yöntem olarak, literatür taraması ve ikincil veriler üzerinden değerlendirme yapılması tercih edilmiştir. Bu çalışmanın bulgularında, izlenen ekonomik politikalar sonucunda farklı dönemlerde bütçe açıkları ve cari işlemler açığının arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca, açıkların ortaya çıktığı bu dönemlerde hayata geçirilen politikalar, döviz kuru ve faiz oranlarının baskısı altında kaldığı görülmektedir. Açıkçası, ekonomi politikaları istihdamı sağlamak ve üretimi artırmak yerine ekonominin likidite problemini çözmeye odaklanmıştır. Bu politikalar sonucunda ithalata bağımlı üretim ve tüketim yapısı oluşmuştur. Üretime dayalı ekonomik büyüme, istihdamı sağlayamayan tüketime dayalı ekonomik büyüme ile yer değiştirmiştir.

ABSTRACT

Economic policies that have opted in the historical process of Turkey on the establishment of the republic is separated from the Ottoman Empire period taken into consideration. Economic policies of the Republican period were transformed by being affected by the changes occurring in the world. During 1929 World crisis and World War II. introverted industrialization model who prefer Turkey during the crisis, and after the war, has implemented a liberal economic policy. After 1960, a closed-back but developmental economic policy has been implemented and it is aimed to produce imported foreign-dependent investment and intermediate goods within the country. After 1980, the export-oriented production model was adopted and liberalization movements were preferred in all areas. Purpose of this study that taking into account periods of change and transformation of Turkey to examine the economic policy development process and to analyze the effects it has left today. In this context, it was preferred to conduct an analysis based on literature review and secondary data. In the findings of this study, it was determined that the budget deficits and the current account deficit increased in different periods as a result of the economic policies pursued. In addition, it is observed that the policies implemented during these periods of deficits were under the pressure of exchange rates and interest rates. Obviously, economic policies have been focused on solving the liquidity problem of the economy instead of providing employment and increasing production. As a result of these policies, import-dependent production and consumption structure has formed. Economic growth based on production and productivity has replaced by consumption based economic growth that does not provide employment.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, dr.erdembagci@gmail.com, İstanbul/TÜRKİYE

² Öğretim Görevlisi, İstanbul Kültür Üniversitesi, u.tekin@iku.edu.tr, İstanbul/TÜRKİYE

GİRİŞ

Türkiye ekonomisinin günümüzdeki yapısını ve sorunlarını anlamak ve açıklayabilmek için, ekonominin tarihsel süreç içerisinde göstermiş olduğu değişimin ve dönüşümün incelenmesi gerekmektedir. Ekonomik gelişmeyi belirleyen etkenlerin iç ve dış etkileri, durgunluk ve kriz dönemlerinde gösterdikleri reaksiyonlar ve zaman içinde dönüşüme uğraması; temel yöntem olarak kabul edilmektedir. Türkiye'nin tarihsel süreç içerisinde tercih etmiş olduğu iktisat politikaları cumhuriyetin kuruluş dönemi dikkate alındığında Osmanlı imparatorluğundan ayrılmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2011: 33). Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş felsefesi gereği Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılırken diğer taraftan ekonomik olarak devamı niteliğindedir. Osmanlı İmparatorluğu son yüzyılında sanayisi gelişmemiş, tarıma dayalı bir ekonomi görünümü arz etmektedir. Akdeniz'i bir Türk gölü haline getiren imparatorluğun yeni keşiflerle ticaretini çeşitlendirememesi; elde ettiği gelirin azalmasına, ticaretteki ağırlığının azalması da ulusal altın ve gümüş rezervlerinin erimesine sebep olmuştur (Eroğlu, 2007: 64). Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. ve 18. yüzyılda merkezi otoritesinin güçlü olması; bürokrasinin ticarete ağırlığını arttırmış bu durum Batı Avrupa'nın aksine özel teşebbüsün gelişmesine engel teşkil etmiştir. İç ve dış etmenler ne şekilde gelişmiş olursa olsun 18. yüzyılın sonları ile beraber batı medeniyetinin iktisadi ve askeri alanlarda gelişme gösterdiği ve imparatorluğun önüne geçtiği kabul edilmiş ve gerekli ıslahatlar yapılmaya başlatılmıştır. Bu dönemdeki ıslahatlar ile Cumhuriyet Türkiye'si'nin inkılapları arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma süreci içerisinde bir beka sorununun varlığı; askeri, siyasi ve ekonomik tavizler vermenin bir sonucu olarak algılanmaktaydı. Diğer taraftan yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin batılılaşma düşüncesi, bir beka sorunu barındırmıyordu. Lozan anlaşmasıyla sınırları belli olan ülkede Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan kapitülasyonların kaldırılması, yeni cumhuriyetin bir beka sorunu ile karşı karşıya kalmasının önüne geçmiştir. Beka sorunundan sıyrılan karar vericiler, yapacakları inkılapları muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkmak için bir araç olarak kullanma imkânına kavuşmuşlardır. Bu imkân neticesinde yeni cumhuriyet; ekonomik, eğitimsel, askeri, hukuki alanları başta olmak üzere birçok alanda değişime ve dönüşüme uğramıştır. Bu değişim ve dönüşüm bilhassa uygulama alanı bulabilmesi için belli politikalar ışığında hayata geçirilmekteydi.

Cumhuriyetin kuruluş dönemine ilişkin ekonomi politikalarının, savaşlarının etkileri ve siyasi yansımalarının izlerini taşımasının bir sonucu olarak, ülkenin piyasa ekonomisi sistemi açısından potansiyelini anlamaya yönelik bir deneme olduğu görülmektedir. Devletçi iktisat politikaları dönemi (1929-1939), küresel konjonktürün yaşamış olduğu ekonomik darboğazın devlet müdahalesine ihtiyaç duyduğu bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönem sadece küresel etkiler nedeniyle değil, Türkiye ekonomisinin potansiyeli itibarıyla büyük bir savaştan çıkmış olmanın ve kuruluş yıllarında izlenen liberal ekonomik politikalar deneyiminin başarısız olmasının da etkisiyle ekonominin devlet eliyle ayağa kaldırılmasının zorunlu kılmasının sonucudur. Bu nedenle, bu döneme ait ekonomik politikaların tamamı devlet tarafından formüle edilmiş ve yine uygulanması devlete bırakılmış politikalar olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası liberalleşme dönemine ilişkin iktisat politikaları, bu dönemin en önemli gelişmelerinden bir tanesi çok partili hayata geçmiştir. Ülkede demokrasinin oluşmasının adımlarının başında gelen çok partili hayata geçiş süreciyle birlikte, ekonomi politikalarının farklı bir göz ile denetlenmesinin ilk dönemi olmuştur. Bu dönemde uygulanan ekonomik politikalar önceki dönemlerden farklılık arz eden liberal ekonomik politikalar olmuş, özel girişimin önderliğinde hür teşebbüsün desteklenmesi ile ekonomik gelişmelerin sağlanması hedeflenmiştir. Bu dönemin iktisat politikalarının en önemli özelliklerinden biri ülke ekonomisinde ürün çeşitliliğinin artması, tarımda özellikle teknolojinin kullanılarak verimliliğin artması olmuştur. Ancak dönemin sonunda yine ekonomik darboğazın oluştuğu ve ülke parasının devalüe edilmesine neden olduğu görülmüştür. 1960 askeri darbesi sonrası devlet destekli planlama döneminde, bu dönemde temel amaç yurtiçi talebi dikkate alarak yurt dışından ithal edilen ürünlerin yerine, yurt içinde üretimin gerçekleştirilmesi ve ithalata olan bağımlılığı azaltarak cari işlemler dengesi açığını kapatarak, dövize olan talebin azalmasını

sağlamaktır. İthal ikameci sanayileşme ile birlikte temel hedef yurt içi talep olması nedeniyle ihracat dikkate alınmamış ve dış ticaret ihmal edilmiştir. Ülke ekonomisi bir noktadan sonra ara ve girdi mamullerinde dışarıdan ithalatı gerçekleştirmek zorunda kaldığı için dışa olan bağımlılık devam etmiştir. Ayrıca ekonominin bir noktadan sonra döviz kıtlığına düşmesi sonucu yine 1979 yılların sonlarına geldiğimizde ekonomik bir darboğazın yaşandığı görülmüştür. 24 Ocak 1980 kararlarının alındığı neoliberal dönem ve son olarak 2001 ekonomik krizi sonrası özelleştirmelerin hızlandırıldığı dönem ise ihracat odaklı büyümenin hedeflendiği politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma, iktisat politikalarının değişim ve dönüşüm gösterdiği dönemleri birbirinden ayırarak her dönemin iktisat politikasının var olma sebepleri ve bir sonraki döneme bıraktığı miraslar dikkate alınarak incelenmiştir. Ekonomi alanında hayata geçirilen iktisat politikalarının Cumhuriyetin kuruluş döneminden günümüze kadar göstermiş olduğu değişim ve dönüşümün dönemselsel olarak incelenmesi, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş dönemi, devletçi iktisat politikaları dönemi, çok partili liberalleşme dönemi, ithal ikameci kalkınma dönemi, ihracat odaklı büyüme dönemi, neoliberal politikalar ve dalgalı kur dönemi olmak üzere yedi döneme ayrılarak Türkiye iktisat politikasının gelişim süreci inceleme altına alınmış ve sonuç kısmında günümüze bırakmış olduğu etkiler irdelenmiştir.

KURULUŞ DÖNEMİ SANAYİLEŞME POLİTİKALARI (1923-1929)

Yeni kurulan cumhuriyetin iktisat politikaları, Birinci Dünya Savaşı sonrası iç ve dış etmenlerin yansımaları ışığında topyekûn bir değişimin ve dönüşümün yaşandığı on yılı kapsamaktadır. Bu on yıllık dönüşüm hareketinin ilk politikaları 1923 yılında oluşturulan İzmir İktisat Kongresi'nde görülmektedir. Bu kongredeki politikaları oluşturan ana hatlar, yeni cumhuriyetin her alanında kendini gösteren bağımsızlık ilkesi altında milli birliği güçlendiren ekonomik adımlardır (Boratav, 2015: 46). Bu ekonomik adımlar esnafından çiftçisine, tüccarından yeni oluşan sanayicisine kadar her kesimin beklentilerini dinlemiş ve yabancı yatırımcıya gelecekle ilgili izleyecekleri yol haritasını göstermiştir (Ökçün, 1997: 1). Devlet, ekonomi çevreleri arasında uyumu ve denetlemeyi esas alan ve çıkar çevreleri arasında taraf olmak yerine hakem olmayı tercih eden bir anlayışla uzun dönemli ve etkili bir politika yürütmüştür. Bir taraftan ulusal sermayenin güçlendirilmesi amaçlanırken diğer taraftan uluslararası normlarda kuralların sistem içerisine entegre edilmesi hedeflenmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2011: 38).

Lozan Anlaşması'nın hükümlerinin ekonomiye yansımaları da belli başlı alanlarda kendini bu dönemde göstermeye başlamıştır. Kapitülasyonların kaldırılması sonucu ortaya çıkan borcun finansmanı, 1916 yılında belirlenmiş Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma gümrük tarifelerinin 1926 yılına kadar devam etmesi, azınlıklara tanınan imtiyazların kaldırılması yeni cumhuriyetin iktisat politikalarının belirlenmesinde önemli kriterler olarak karşımıza çıkmaktadır (Eroğlu, 2007: 66). Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma gümrük tarifeleri, dışa bağımlı bir ekonomi modelinin devamına yol açmaktaydı. Diğer taraftan, gümrük tarifelerine müdahalenin mümkün olmadığı bu dönemde milli iktisadın korumacı politikalar yolu ile sanayileşmesi yerine devlet desteğiyle sanayileşme ve modernleşme politikaları uygulanmıştır (Boratav, 2015: 44). 1926 yılına kadar değiştirilemeyen gümrük tarifeleri ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan borçların ağırlığı, liberal bir ekonomi politikasını zorunlu kılmıştır. Gümrük tarifelerine müdahale edemeyen karar vericiler, bu tarihten sonra gümrük tarifelerini artırarak yerli üreticinin korunmasını sağlayabilmiştir. Hızlı bir büyüme sürecine giren ekonomi, 1929 Ekonomik Buhranı'nın yol açtığı daralma ile büyüme ivmesini kaybetmiştir. Yine de bu dönemde yaşanan yapısal dönüşüm, ülke sermaye yapısını değiştirmiştir (Parasız, 2004: 23).

Kuruluş Döneminin en önemli gelişmelerinden biri de yasal ve kurumsal düzenlemelerin toplumun tüm kesimine yansıtılmasıdır. Bu dönemde kabul edilen ve yasalara dönüştürülen mekanizmalar sermaye yapısının değişimi ile nitelikli işgücü yapısının oluşturulmasına imkân sağlaması amacıyla alınan birçok ekonomik karar gibi önem arz etmektedir. Özellikle sonraki dönemlerde oluşturulan ve izlenen iktisat politikalarının alt yapısını ve meşrulaştırılmasına imkân tanıyan bu dönemdeki yasal düzenlemelerdir. Diğer taraftan bu dönem izlenen iktisat

politikası, ileri dönem politikaların belirlenmesinde ve kullanım alanı bulmasında dış etmenler kadar etkilidir. Bu dönemin iktisat politikalarının temel yaklaşımı sınırlı devlet müdahalesinin çerçevesinde özel sektörün güçlendirilmesi ve özel teşebbüsün teşvik edilmesi olarak özetlenebilir (Pamuk, 2016:181).

DEVLETÇİ İKTİSAT POLİTİKALARI DÖNEMİ (1929-1939)

Sanayileşmeyi toplumsal içgüdülerin yönlendirmesi ile şekillendiremeyen ülkeler, bu süreci devletin belirlenmiş olduğu planlama ile hayata geçirmişlerdir. Cumhuriyetin ikinci on yılı böyle bir sürecin izlerini taşımaktadır. İç ve dış etmenlerin bir arada gözlemlendiği bu dönemde dünyada 1929 Büyük Buhran'ın yol açtığı dünya ticaret hacmindeki daralma ile cumhuriyetin kuruluş döneminde hayata geçirilen reformların ilk etkileri izlenmekteydi (Kepenek ve Yentürk, 2011: 64).

Dünya ekonomisinin daralması dünya emtia fiyatlarının düşmesine yol açmış ve cumhuriyetin ikinci on yılında yeni kurulan sektörlerin ucuz yatırım mali ve ara malına ulaşmasına imkân sağlamıştır (Eroğlu, 2007: 69). Sanayileşme sürecini tamamlamak isteyen ülkeler sanayi sektörü için gerekli olan yatırım mallarına kriz dönemi öncesine göre daha rahat erişebilmişlerdir. Diğer taraftan dünya ticaret hacminin daralması ihracatın da düşmesine yol açmış ve ülke ihraç edemediği ürünleri zorunlu olarak ülke içinde tüketmek durumunda kalmıştır. Bu durum, ülke içi talebin artmasına ve dolayısıyla ithal edilen yatırım ve ara malının işlenmesi suretiyle üretimin artmasına vesile olmuştur (Pamuk, 2016: 188). İlk on yılda hızlı kar marjı sağlayan ulaştırma, bankacılık gibi sektörlerin hızla büyüdüğü bir dönemden ikinci on yılda sanayi alanında hızlı büyümenin gözlemlendiği bir sürece girilmiştir (Parasız, 2004: 59). Lozan Anlaşması'nın gümrük tarifeleri ile ilgili hükümlerinin sona ermesi ile beraber ithalatı kısıcı, yerli üreticiyi koruyacak önlemlerin alınmasına imkân sağlanmıştır. Bu dönem, devlet eliyle sanayileşmenin başarıyla hayata geçirildiği bir dönem olarak ifade edilmektedir. Devlet yatırımcı, işletmeci ve denetleyici unsur olarak iktisadi hayatın gelişimine ve işleyişine büyük ölçüde egemen olmuştur (Boratav, 2015: 68). 1929 Buhranı ile beraber tüm dünyada ithalat ve ihracat oranlarının düşmesiyle ülkeler kendi içlerine kapanarak bu dönemi atlama yoluna gitmişlerdir.

Tablo 1. Türkiye Ekonomisi Büyüme Süreci 1923-1946

	1923-1946	1923-1929	1929-1939	1939-1946
GSMH	4,6	10,3	5,2	-2,0
Tarımsal Üretim	4,9	13,6	4,4	-1,4
İmalat Sanayi Üretimi	3,3	7,2	5,2	-3,0
Sanayi Üretimi (İnşaat Hariç)	4,5	10,2	5,7	-2,6

Kaynak: Pamuk, 2017: 176

Tablo 1 incelendiğinde cumhuriyetin ilk yıllarında yüksek büyüme oranlarına ulaşan ülke, 1929 Dünya Buhranı ile beraber hızlı büyüme oranlarında düşüş yaşamıştır lakin dünyadan ayrılarak ekonomik resesyona girmemiştir. Ekonomik olarak küçülme, 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber kendini göstermiştir. Ekonomik buhranın yaşandığı bu dönemde Türkiye gibi tarıma dayalı üretim yapısına sahip ülkeler, sanayi kollarının temellerinin atılması için gerekli zemini bulmuşlardır. Kriz dönemlerinde sanayi kollarının oluşturulması ve güçlendirilmesi özel kesimden beklenemezdi. Bu nedenle devlet, belirlemiş olduğu alanlarda girişimci ve yatırımcı olacaktı. Bu amaçla 1934 yılında Sovyet danışmanların da katkılarıyla birinci beş yıllık planı (1934-1939) yürürlüğe koydular. Plan çerçevesinde temel sanayi mallarında dışa bağımlılığı giderecek yatırımlar hayata geçirilmiş fakat ikinci beş yıllık plan, II. Dünya Savaşı nedeniyle yarım kalmış ve istenilen etki sağlanamamıştır (Pamuk, 2016: 189).

ÇOK PARTİLİ LİBERALLEŞME DÖNEMİ (1945-1960)

Dünya ticaret yapısının savaş sonrası ABD öncülüğünde yeni örgütler ile tanışması ve bu örgütlerin dünya ticaret hacmini artırıcı politikalar uygulaması her kesimden ülkeyi derinden etkilemiştir (Parasız, 2004: 224). Yurt içinde ise II. Dünya Savaşı boyunca kendine imkân sahası

bulamayan sermaye kesimi, savaş sonrasında yüksek kar edebileceği alanlara kavuşmuştur. Bu dönemi, “savaş sonrası yeniden ayağa kalkmaya çalışan ülkelere yapılan dış yardımların artırıldığı yıllar” olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Kuruluş döneminde kesintisiz olarak devam ettirilen sanayileşme süreci ve bu alanda temel sektörlerin oluşturulmasına/geliştirilmesine önem veren korumacı, içe kapalı, ödemeler ve bütçe dengesine dikkat eden iktisat politikaları öne çıkmaktaydı. Savaş sonrası dönemde ise korumacı politikalar peyderpey azaltılarak ithalat vergilerinin düşürüldüğü, dış yardımların, kredi ve yabancı teşebbüsün devreye girdiği dışa açık bir iktisat politikası izlenmiştir (Boratav, 2015: 96). Bir taraftan savaş yıllarında birikmiş sermayenin alan bulma arayışı, diğer taraftan dış yardımların her ülke için kabul edilebilir bir şekil alması; bir önceki dönemde devletler eliyle gerçekleştirilmeye çalışılan ithal ikame yolu ile yerli üretimin geliştirilme süreci, özel kesimin de katılımıyla ivme kazanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2011: 91).

2. Dünya Savaşı boyunca yaşanan ekonomik durgunluk, savaşın sonuna denk gelecek olan iklimsel zorluklar; ülkenin temel üretim kalemlerini oluşturan tarım alanında ekonomik zorlukların yaşanmasına sebep olmuştur (Alkinoğlu, 1999: 308). Bu zorlukların üstesinden gelmek için dönemin dış yardımları olarak tabir edilen Marshall yardımları devreye sokulmuştur (Oktar ve Varlı, 2010: 10). Marshall yardımlarının temel koşulu karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı bir üretim sürecinin tercih edilmesidir. Bu yardımlar vesilesiyle ülkeye gelen uzmanlar; Türkiye'nin tarım alanında mukayeseli üstünlüğe sahip olduğunu, bu üstünlüğün var olabilmesi için gerekli ekipman ve teçhizatların üretime dahil edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Şener, 2005: 142). Sonuç olarak yardımın alınabilmesinin şartı olarak savaş öncesi devlet eliyle sanayileşme politikasının yerine, dış yardım yolu ile tarımsal alanda büyüme politikasının uygulanması gösterilmiştir (Emiroğlu, vd, 2012: 88). Türkiye ekonomik bunalımı bu şekilde atlarmaya çalışmıştır. II. Dünya Savaşı'na katılmış ve savaş sonrası yıkımdan kurtulmak isteyen ülkeler ise yıkımın etkilerini azaltmak için dış yardımlara ihtiyaç duymuşlardır. Dünyada gözlenen bu değişim rüzgârı aynı şekilde Türkiye'de de etkisini göstermiş; 1947 yılında III. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlıkları iptal edilerek ve alt yapı, madencilik, enerji ve ağır sanayi dışındaki alanlar özel teşebbüse bırakılmıştır (Parasız, 2004: 98). 1948 yılından itibaren ise Marshall yardımları çerçevesinde tarıma verilen önem artırmış ve 1950 yılından itibaren ise ülke tarıma dayalı büyüme modeli, Marshall yardımları ile temin edilen traktör, pulluk ve tarımsal araçlar sayesinde üretim kapasitesi hızla artış göstermiştir (Boratav, 2015: 103).

1950'lerin ilk yarısına kadar devam eden tarıma dayalı büyüme modeli, Kore Savaşı'nın bitmesiyle beraber etkisini azaltmaya başlamıştır. Kore Savaşı döneminde tarım ürünlerine talebin bolluğu, var olan politikanın eksiklerini göstermemiştir (Oktar ve Varlı, 2010: 14). Savaş sonrası hızlı bir şekilde düşen talep, gıda fiyatlarının da düşmesine sebep olmuş ve tarıma dayalı büyüme modeli ilk olumsuz sinyallerini vermeye başlamıştır (Şener, 2005: 145). Bu dönemde gözlenen döviz darboğazı tüm ülke kesimleri tarafından hissedilince tarıma dayalı liberal ekonomik modelden vazgeçilerek yerli üretimin kendine yeten ithal ikameci ekonomi politikası tekrar devreye girmiştir (Pamuk, 2016: 230).

Tablo 2 incelendiğinde 1945 yılında tarımda kullanılan traktör sayısı 1.156 adet iken 1954 yılına gelindiğinde 37.743 âdete çıktığı görülmektedir. Bu on yıllık süre içerisinde traktör sayısı otuz kattan fazla artırılarak savaş döneminde ortaya çıkan temel gıda alanında yaşanan kıtlığın hızla giderilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir.

Tablo 2. 1945-1954 Türkiye’de Kullanılan Traktör Sayısı

Yıllar	Traktör Sayısı (Adet)	Oran (Yüzde)
1945	1.156	-
1946	1.356	17
1947	1.556	14
1948	1.759	13
1949	9.170	421
1950	16.585	80
1951	24.000	44
1952	21.415	-10
1953	35.600	66
1954	37.743	06

Kaynak: Oktar & Varlı, 2010: 12

1950’li yılların ikinci yarısı dünya genelinde savaş yıllarının sağlamış olduğu talep artışlarının geride kaldığı, dünya ihrac fiyatlarının düştüğü ve ekonomik durgunlukların yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni süreç karşısında birçok ülke gibi Türkiye de ithalatı kısmak amacıyla ithalat ve kambiyo mevzuatında değişikliklere giderek denetimleri artırmıştır (Boratav, 2015: 111). 1950-52 yılları arasında izlenen liberal duruş, bir taraftan dış ödemeler dengesinin bozulmasına, altın ve döviz rezervlerinin azalmasına, yerli paranın değer kaybetmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan ise ülke kalkınmasında devlet ile beraber özel kesimde yer almaya başladığı bir ekonominin ilk adımları atılmıştır (Parasız, 2004: 161).

İTHAL İKAMECİ SANAYİLEŞME (PLANLI KALKINMA) (1960-1980)

İthal ikame yolu ile yerli üretimin desteklenmesi şeklinde dört ayrı kalkınma planı ile düzenlenen bu dönemde yüksek enflasyon oranının düşürülmesi ve üretim için gerekli olan ithal girdi ihtiyacının karşılanması hedeflenmiştir. Beş yıllık dört ana kalkınma planından oluşan bu dönemde büyüme ana hedef olarak belirlenmiş ve büyümenin pozitif dışsallık sağlayarak enflasyon, ithalat, işsizlik ve kalkınma gibi unsurları yönlendireceği düşünülmüştür. Bu sayede ana hedefe ulaşarak ara hedeflerin iyileştirilmesi amaçlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2011: 151).

Tablo 3. Kalkınma Planlarında Hedeflenen ve Gerçeklenen Büyüme Hızları (%)

Planlar	BBYKP 1963-67	İBYKP 1968-72	ÜBYKP 1973-77	DBYKP 1979-83
Hedeflenen	7.0	7.0	7.9	8.0
Gerçeklenen	6.7	6.3	5.2	1.7

Kaynak: Soyak, 2003: 176

Türkiye ekonomisi kuruluş döneminde tüketim malları ekseninde şekillendirmiş olduğu sanayileşme girişimlerini 1960 sonrası ara malı-yatırım malı eksenine çekerek ithal ikameci bir modele geçiş yapmıştır. Bu sayede tüketim malları için ithalat bağımlılığına neden olan ara malı ve yatırım mallarını ithal etmek yerine üreticiyi sübvansede ederek malların ülke içerisinde üretilmesi amaçlanmıştır. Bu dönemin amacı dış ticaret politikası araçlarının sıklıkla kullanılarak sanayileşmenin itici gücüyle ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesidir (Bahar, 2006: 78).

İthal ikameci sanayileşme politikasının kullanılmasının ana sebebi ülke ekonomisinin büyümesinin itici gücü olan iç taleptir. İç talebin karşılanması ile bir taraftan büyüme sağlanırken diğer taraftan işsizlik, enflasyon gibi yapısal sorunların da önüne geçileceği düşünülmektedir. İthal ikame yolu ile kalkınma modellerinde döviz talebinin düşük kalacağı öngörülmektedir. İthalatın kısılması ile ithalat için gerekli olacak döviz talebi azalacak; diğer taraftan döviz talebinin düşük kalması döviz arzı ihtiyacını doğurmayacak, yerli üretici döviz kazandırıcı faaliyetler yerine devlet destekli üretim alanlarına yönlendirilecektir. Bir taraftan önceki dönemlerde karşılaşılan döviz ihtiyacı azaltılacak, diğer taraftan da iç talebin ihtiyaç duyduğu mal grupları karşılanmış olacaktır. İthal ikameci kalkınma modellerinde ekonominin geçici süre ve kademeli olarak koruma altına alınması önem arz etmektedir (Ercan vd., 2008: 233). Gereğinden fazla koruma altına alınan

sektörlerde verimliliğin düşmesi, ithalatın artmasına ve döviz talebinin yükselmesine neden olmaktadır. Bu amaçla Türkiye, bu dönemde dört ayrı kalkınma planı belirleyerek ithal ikameci kalkınma modelini aşamalı olarak ihraç odaklı kalkınma modeline dönüştürmeyi hedefleyecektir (Mangır & Acet, 2014: 98).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na (1963-67) göre, Türkiye ekonomisinin gelişmesi için uzun vadede köklü ve yapısal dönüşümlerin gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Takım, 2011: 156). Kuruluş döneminde uygulanmış ve büyük ölçüde başarıyla sonuçlanmış devlet destekli planlı kalkınma, bu dönemde ithal ikameci bir planlama şeklini almıştır. Döviz kıtlığına yol açan günlük yaşamın bir parçası haline gelen dayanıklı tüketim mallarının (televizyon-radyo-buzdolabı) yurtdışından ithal edilmek yerine- teknolojiyi getirecek yabancı yatırımcıyla ülke içerisinde pazar ağına sahip yerli üretici bir araya getirilerek- ülke içerisinde üretimin yapılması hedeflenmiştir. Bu gelişme; demir-çelik, otomotiv, kimya sanayi, altyapı ve üst yapı malzemeleri gibi ara malı ihtiyacını karşılayan alanlarda da gözlemlenmiştir (Boratav, 2015: 122).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP, 1968-1972), fert başına geliri %23 (2600 liradan 3200 liraya) artırmayı amaçlayan, ülke üretimini ham madde ihraç edip mamul mal ithal eden bir konumdan mamul madde üretilen mamul madde satarak GSMH içerisindeki mamul mal üretimini %20 (%25,5'ten %30,7'ye) artırmayı hedeflemektedir (DPT, 1963: 2). Bir taraftan tarımda makineleşmeyi artırarak verimin yükseltilmesi, makineleşmeyle beraber artan kalan istihdamın ara malı ve yatırım malı üretimine kanalize edilmesi amaçlanmış ve bu sayede bölgeler arası gelir dağılımında adaletsizliğin düzeltilmesi, istihdamın tarımdan sanayiye aktarımı ile işsizliğin azaltılması, ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Takım, 2011: 157).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP, 1973-1977), ekonomik yapı değişikliği ile birlikte, özellikle ara ve yatırım malı üreten sektörlerin geliştirilmesi yolu ile ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu döneme denk gelen Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile imzalanan Katma Protokol, Avrupa ile yapılan sanayi malı ticaretimizi yeniden şekillenmiş ve plana uygun ekonomik gelişmelerin itici gücü olmuştur (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 52). AET ile yapılan anlaşma çerçevesinde Türkiye üretmiş olduğu sanayi mallarını 22 yıllık bir süreç içerisinde kademeli olarak AET'e taraf olan ülkelere ithalat vergisi kesintisi olmadan sokabilmiştir. Bunun karşılığında AET'e taraf olan ülkeler ise ürettikleri sanayi mallarını Türkiye'ye sokmak istediklerinde ithalat vergisine tabi olmuştur. Bu durum ithal ikameci büyüme politikası kapsamında üretilen birçok dayanıklı tüketim malı için uluslararası rekabet avantajı sağlamıştır. Dördüncü beş yıllık planlama (1979-83) döneminde ilk üç aşamada ara malı üretimi için gerekli olan sermaye stoku tarım sektöründen tahsis edilebilmişken yatırım malı üretimi için gerekli sermaye stoğunun tarım ve dayanıklı tüketim malı sektörlerinden sağlanamaması, yatırım malı üretimi için gerekli olan sermayenin dışarıdan transferini gerekli kılmıştır (DPT, 1979: 3). Bu durum büyüme için döviz ihtiyacını gerekli kılmış ve ithal ikame yolu ile büyüme hızı döviz ihtiyacının artması ile beraber yavaşlamıştır (Pamuk, 2017: 245). İthal ikameci kalkınmanın aracı olarak para politikasının maliye politikasının emrine verilmesi Merkez Bankası'nın fiyat istikrarına yönelik aktif politikalar uygulamasını engellemiştir (Takım, 2011: 159). Döviz kıtlığı ve bunun sonucunda ortaya çıkan enflasyonun yanında dünya ekonomisinde görülen petrol krizi etkisiyle stagflasyonun yaşanması, Keynesyen görüşün bir yansıması olan ithal ikameci büyüme politikalarının eksikliklerini ortaya çıkarmıştır. Keynesyen görüşün ortaya çıkan durgunluk-enflasyon çıkmazına cevap verememesi neoliberal politikaların ön plana çıkmasına vesile olmuştur (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 54).

NEOLİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARI DÖNEMİ (1980-2001)

Dünyada görülen petrol krizinin dünya ticaret hacminde yol açtığı daralma ile birlikte yurt içinde döneme damgasını vuran Kıbrıs Barış Harekâtı'nın döviz talebini artırması, işçi döviz gelirlerindeki azalma; devlet desteğiyle sanayileşme modelinin eksikliklerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1970 ortalarında gelişmiş ülkelerde görülen işsizlik, cari dengesizlik ve yüksek enflasyon, 1977 yılı itibarıyla Türkiye'de de gözlemlenmeye başlanmıştır (Alkinoğlu, 1999: 310).

1980 öncesi dünyada ve Türkiye’de baş gösteren bu sorunlar ithal ikameci sanayileşme sürecinin sürdürülemez olduğunu göstermiştir. Döviz talebinin önüne geçmek amacıyla ithalatı kısarak yurt içinde üretimin artırılması ve bir sonraki aşamada ihracatın artırılarak kalkınmanın gerçekleştirilmesi ithal ikameci politikaların ana hedefi iken ihracat amacıyla ürettiğimiz ürünlerin talep esnekliğinin düşük olması; ülke içinde döviz talebinin artmasına ve yüksek enflasyonun yaşanmasına sebep olmuştur (Kibrıtçioğlu, 2001: 176). Ortaya çıkan sorunlar için çözüm, geleneksel sanayileşme politikası olan ithal ikameci politikadan vazgeçilerek ihracata dönük neoliberal sanayileşme politikasına geçilmesi olarak görülmüştür. Bu kapsamda alınan 24 Ocak Kararları’nın amacı bir taraftan kamu harcamalarını kısarak ve devlete yük oluşturan sektörlerin özelleştirilerek bütçe açığının azaltılması; diğer taraftan döviz kıtlığını aşmak için yurt içi tüketim kısılarak üretimin ihracata yönlendirilmesi hedeflenmiştir (Alkinoğlu, 1999: 312). Bu kapsamda 1980 İstikrar Programı sonrasında hükümetlerin Merkez Bankası kaynaklarına müracaat etmesi önemli ölçüde sınırlandırılmış ancak kamunun fon ihtiyacının giderilmesinde alternatif olarak iç borçlanma, olağan finansman kaynağı haline gelmiştir (Takım, 2011: 159).

İthal ikameci politikaların uygulandığı planlama destekli kalkınmanın amacı, sağlamış olduğu sınırlı ara malı ve yatırım malı odaklı olgunlaşan sanayi yapısının uluslararası rekabet ile kademeli olarak tanıştırılarak verimlilik artışının ve sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirilmesidir. Bu açıdan bakıldığında dünyayı 1970’ler sonrası yoğun olarak etkisi altına alan neoliberal politikanın 1980’lerden itibaren Türkiye açısından kullanılabilir bir politika olduğu görülmüştür (Uçkaç, 2010: 423). Neoliberal politikalar, devlet müdahalesi yerine dünya ticaretinde serbestleşme yolu ile daha hızlı bir ekonomik büyümenin ve genel olarak büyüme çabası ile ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi üzerine kurulmuştur. Bu kapsamda 1980 öncesi devlet destekli oluşturulan veya direkt devlet tarafından hayata geçirilen sanayi kollarının özelleştirildiği, 1970’li yılların ana sorunu olan enflasyonun üstesinden gelebilmek için parasal aktarım mekanizmalarının devreye sokulduğu bir döneme girilerek devletin piyasadan çekilmesi hedeflenmiştir (Alkinoğlu, 1999: 311).

Teknolojik gelişmelerin ülkeler arasında hızlı dönüşümü, serbest piyasa ekonomisinin gereklerini yerine getiren ülkelerde üretim kapasitelerinde artış sağlanmasına vesile olmuştur. 90’lı yıllarla beraber dış ticaret serbestliğinin yanında, finansal serbestliğin de dünya ekonomilerinde karşılığını bulması; bu serbestliğe hazır olmayan ülkelerin kısa süre içerisinde bir taraftan cari açıklarla karşılaşmalarına, diğer taraftan bütçe açıklarıyla karşılaşmalarına sebep olmuştur. Bu dönemde dünya ekonomilerinin paralelinde Türkiye ekonomisi de belli aralıklarla neoliberal krizlerle tanışmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2011: 617). Mal ve hizmet serbestisinden sonra finansal serbestliğin de bir politika olarak belirlenmesi, 1980 yılında 17 milyar dolar olan dış borç stoğunu 1989 yılında 43 milyar dolara yükseltmiştir. İhracattaki artış hızının borçlanmadaki hıza ulaşamaması cari denge içerisinde dış borç yükünün artmasına ve dolayısıyla piyasada devalüasyon beklentisine yol açmış ve ülke 1988-1989 yılları arasında stagflasyon krizine sürüklenmiştir. Bu beklenti, karar vericilerin 4 Şubat Kararları’nı almalarına neden olmuştur. Bu karar çerçevesinde ithalatı kısıtlayıcı, ihracat gelirlerinin ülkeye dönüşünü hızlandırıcı, bankaların munzam karşılıklarını arttırıcı uygulamalar ile döviz tutucu önlemler artırılmıştır (Gündüz, 1999: 279). İthalata kısıtlama getirilmesi ihracatta daralmaya yol açmış, Körfez Savaşı sonrası kamu gelirlerinde ve döviz girişinde azalmaların yaşanması, özelleştirmelerden beklenen verimin alınamaması; kamu harcamalarının karşılanmasında sıkıntıların oluşmasına neden olmuştur. Kamu harcamalarını karşılamak amacıyla iç ve dış borçlanma yoluna gidilmiş lakin uzun dönemde gelir sağlayacak vergi reformunun hayata geçirilememesi, borcu borçla ödeme döneminin başlamasına neden olmuştur. Mevcut kısır döngüden çıkabilmek için 5 Nisan Kararları alınmıştır. 5 Nisan Kararları mevcut aksaklıkların giderilmesi için kısa dönemli etki sağlayacak kararlar almak yerine uzun dönemli yapısal etki sağlayacak kararlardır. Alınan kararların etkisi, 1995 yılında Gümrük Birliği sürecinin hızlandırılması ve 1996 yılında anlaşmanın imzalanması; piyasalarda olumlu karşılık bulmuştur. Bu dönemde üretim ve tüketim hacmi artmış, büyüme oranlarında iyileşmeler görülmüştür. Diğer taraftan 90’ların çözülemeyen sorunu olan kamu harcamalarındaki artışın önüne geçilememiştir. Özelleştirmelerden yeterli verimin alınamaması,

bütçe içerisinde kamu harcamalarının yüksek kalmasına neden olmuş ve bu dönemde bütçe dengesi istenilen seviyelere ulaşamamıştır (Soyak, 2003: 180).

Bu dönem izlenen iktisat politikaları; devletin üretim ve sanayi üzerinde etkisini azalttığı, finansal piyasaların serbestleştirilmesi uğruna kamu borçlanma araçlarının kullanılarak bütçe denkleğinden vazgeçildiği, mal ve hizmet üretimini arttırmak amacıyla cari denkleğin göz ardı edildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

DALGALI KUR DÖNEMİ (2001 SONRASI)

Türkiye, hızlı büyümenin lokomotifi olarak ihracatı bir iktisat politikası olarak belirlemiştir. İhracatın artırılması amacıyla ekonomisini mal, hizmet ve finans alanlarında serbestleştirerek dışa açık bir model tercih etmiştir. Tercih edilen bu model yabancı sermaye girişini zorunlu hale getirmiş ve ülke, ekonomide ikiz açıklar olarak ifade ettiğimiz bütçe açığı ile cari açığı bir arada yaşamıştır (Türel, 2010: 48). Hükümetler dış yatırımı ülkeye çekebilmek için belirli dönemlerde düşük kur- yüksek faiz politikası uygulamışlardır. Yabancı yatırımcının getirdiği dövizi yerli para birimine çevirerek yüksek faiz elde etmesi, vade sonunda ise düşük tutulan yabancı para birimi sayesinde yatırımcının ülkeden çıkışı esnasında zarar etmesinin önüne geçilmiştir. Bu şekilde ülkeye yabancı sermaye girişi, ihracatın desteklenmesi için gerekli olan hızlı büyümeyi finanse etmiştir (Seyidoğlu, 2003: 147). Finansal alanda gerekli düzenlemeler yapılmadan serbestleşme ve dünya ölçeğinde finansal hareketlerin hacminin hızlı gelişmesi, birçok ülkeyi hazırlıksız yakalamıştır. 1998 yılında Asya krizi, 1999 yılında Rusya krizi, Güney Amerika ülkelerinin yaşadıkları krizler, Türkiye’de 1994, 2001 ve dünyada ise 2009 krizlerinin benzer özelliği, finansal yapıların gerekli donanımına sahip olmaması ve reel ekonomiden kopuk bir hal almasıdır. Asya ülkelerinde baş gösteren finansal krizin reel sektörleri etkilemesi, başta Rusya olmak üzere Türkiye dâhil birçok ülkeyi etkisi altına alarak 90’lı yılların ortaları ile 2000’li yılların başlarının krizler dönemi olmasına neden olmuştur. Türkiye dışarıdan gelen kriz etkisini içeride üretim daralması ve döviz sağlayan ülkelere ihracatın azalması ile büyüme hızı yavaşlamış ve ülke dünyadaki krizlerin etkisine girmiştir. Türkiye, ihracat ile sağlayamadığı döviz ihtiyacını daralan finansal piyasalardan bulmaya çalışmıştır. Kısa vadeli yüksek faizli yabancı para cinsinden dışarıdan finansman bulan Türkiye’nin içeride uzun vadeli yüksek faizli yerli para ile kredi dağıtması, kısa dönemde borçların döndürülebilme gücünü zayıflatmış ve ekonomik krizin finansal piyasadan reel piyasaya geçişine neden olmuştur (Akkaya ve Gürkaynak, 2012: 94).

1994 ve 2001 krizinin yolunu açan bütçe açıklarının kontrol edilememesi 2001 krizi sonrası çözülmesi gereken öncelikli hedef olarak görülmüştür. Bu amaçla 2000 öncesi gerekli başarının elde edilemediği özelleştirme uygulamalarına gecikmeksizin adım atılmıştır. Diğer taraftan Merkez Bankası’nın Hazine’yi finanse eden bir kurum olmaktan çıkartılarak ana görevinin enflasyonla mücadele eden bir kurum haline getirilmesi sağlanmıştır (Seyidoğlu, 2003: 145). Merkez Bankası’nın enflasyonla mücadelesi, dalgalı kur rejimine geçişi, dünya ekonomisindeki finansal serbestliğin ve transfer hacminin hızla artması Türkiye gibi yükselen ekonomilerin risk iştahını arttırırken diğer taratan kontrolsüz sermaye girişleri ekonomilerin hassas bir zemine dönüşmesine neden olmuştur. Merkez Bankası’nın ekonominin tek dengeleyici gücü olarak yalnız bırakılması, ülkeye giren sıcak paranın kontrolünün enflasyonla mücadele kapsamına indirgenmesi; cari açığın durdurulamaz bir hal almasına neden olmuştur. Merkez Bankası balonlaşan finansal piyasanın önüne geçmek amacıyla elinde kullanabileceği kısıtlı bir araç olan zorunlu karşılık oranlarını artırarak bankalar için risk oluşturacak finansal kaynakların kontrol edilmesini amaçlamıştır (Akkaya ve Gürkaynak, 2012: 104). Finansal risklerin artışı öngören karar vericiler ileriki dönemlerde Merkez Bankası’nın yanında diğer politika araçlarını devreye sokmaya karar vermişlerdir. Bu dönemde bir taraftan balonlaşan finansal girişin önünü kesmeye çalışılırken diğer taraftan finansal çıkışa sebep olan ithalatın azaltılması amaçlanmıştır. Cari açığa neden olan sektörler incelendiğinde imalat sektörünün ön plana çıktığı görülmektedir.

Tablo 4. Cari İşlemler Dengesi ve İmalat Sanayi Üretimi 1998-2008 (Milyon Amerikan Doları)

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi	İmalat Sanayi Üretimi	Cari Açık/ İmalat Üretimi Oranı
1998	2.000	64.341	-
1999	925	54.481	-1,70
2000	9.920	53.639	-18,49
2001	3.760	37.399	-
2002	626	41.413	-1,51
2003	7.515	54.001	-13,92
2004	14.431	68.285	-21,13
2005	22.088	83.571	-26,43
2006	32.051	91.113	-35,18
2007	38.219	108.991	-35,07
2008	41.812	118.702	-35,22

Kaynak: Yılmaz& Karataş, 2009: 73

Tablo 4 incelendiğinde; 1998-2008 yılları arasında imalat sektörünün büyüme oranı iki katına çıkmışken bu sektördeki cari açık yirmi katından fazla olmuştur. Cari açığın imalat içerisindeki payına bakıldığında ise 2000’li yıllarda yüzde 18,49 iken 2008 yılına gelindiğinde yüzde 35,22’ye yükseldiği görülmektedir. Bu amaçla imalat sektöründe cari açık verilen ülkeler mercek altına alınmış ve bu ülkelere karşı ek mali yükümlülükler devreye sokularak korumacı politikalar izlenmiştir. Bu korumacı politikalar ülke bazlı incelendiğinde en fazla dış ticaret açığı verdiğimiz ülke olan Çin üzerinde yoğunlaşmaktadır. DTÖ bünyesinde yapılan damping soruşturmalarının sonucunda birçok mal grubunda anti-damping vergileri alınmaya başlanmıştır. Aynı şekilde tarife dışı engel olarak kabul edilen gözetim ve korunma önlemleri, sağlık sertifikası uygulamaları gibi birçok ithalatı kısıtlayıcı önlem derveye sokularak dış ticaret açığını azaltıcı koruma politikaları uygulanmıştır (Cinel, 2018: 63). Ekonominin 2002 yılından itibaren düşük kur yüksek faiz politikası ile ithalata bağımlı hale getirilmesi uygulanan korumacı politikaların etkisini göstermesini engellemiştir (Yılmaz ve Karataş, 2009: 73).

2009 yılında dünya ekonomisinde görülen daralma Türkiye’nin cari açığının da azalmasına neden olmuştur. Lakin ilerleyen yıllarda hızlı büyümenin de etkisiyle cari açık hızla artarak devam etmiştir. Cari açık finanse edilebildiği sürece sürdürülebilir ve dışa açık ihracat odaklı büyüme politikalarında göz ardı edilebilir (Kepenek ve Yentürk, 2011: 219). Diğer taraftan milli gelirin %5’ini aşmış bir cari açığın uzun dönemde bastırılmış döviz politikası ile ihracatı ve üretimi ithalata bağımlı hale getirdiği görülmüştür. 2001 öncesi “Cari açığın kaynağı bütçe açığıdır. Bütçe açığı finanse edildikçe cari açık bir sorun teşkil etmez” düşüncesi bütçe açığının 2001 sonrası kontrol altına alınmasıyla beraber kabul edilebilirliğini yitirmiştir. Yeni süreçte cari açık düşük döviz kuru ve kolay finansal araçlara ulaşabilme imkânı cari açığın artışını açıklamakta kullanılan argümanlar olmuştur. Düşük kur politikası ile kolay fon imkânına kavuşan yerli üreticiler nihai üretim sahalarını terk ederek finansal bir oyuncu rolüne bürünmüşlerdir (Arabacı,2017: 4). Geri kalan üreticilerde düşük döviz kurunu fırsat bilerek üretim kapasitelerini kısarak ithalatçı konumuna geçmişlerdir. Tüketici tarafında ise finansal kaynaklara kolay ulaşılabilir olması bilhassa konut, otomotiv, beyaz eşya, teknolojik ürünler gibi dayanıklı tüketim mallarında hızlı tüketime sebep olmuş ve iç talep dış finansman ile karşılanmıştır. İç tasarruf problemi yaşayan Türkiye, kolay ulaşılabilir kredi imkanına kavuşarak tüketim harcamalarında da dışa bağımlı hale gelmiş ve tasarruf etme eğilimi düşük bir profil sergilemiştir (Akkaya ve Gürkaynak, 2012: 97).

Küresel ekonomik gelişmeler 1970’li yıllardan itibaren ülkelerin kademeli olarak uluslararası piyasalarla entegrasyonunu gerekli kılarken ülkelerin büyümeleri ve kalkınmaları için itici gücün dışa açık büyüme politikaları olduğu görülmektedir. Türkiye ise belirli iç ve dış şokların etkisiyle 1980 itibarıyla aşamalı olarak ihracata dayalı bir politikayı üretimin ve finansın merkezine oturtmuştur (Yılmaz ve Karataş, 2009: 80). 2000’li yıllardan itibaren küresel ekonominin finansal piyasaları kontrol edebilecek bir mekanizmanın oluşturulamaması, yükselen ekonomilerin ihracat odaklı büyüme politikalarını olumsuz etkileyerek cari açık vermeden büyüyemeyen

ekonomilere dönüştürmüş ve süreç “ithalata bağımlı büyüme politikası” şeklini almıştır. Nitekim bu süreç dünya ekonomisindeki daralma ile ithalata bağımlı büyüme girdabına girmiş ekonomileri döviz kıtlığı ile baş başa bırakmıştır. Günümüz Türkiye’si yüksek döviz borcu ile yavaşlayan büyümenin hatta yer yer küçülen ekonominin yaşandığı enflasyonun ve işsizliğin arttığı bir ekonomik görünüm sergilemektedir.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişin ekonomik boyutu incelendiğinde iktisat politikalarını etkileyen belli başlı birkaç unsur ön plana çıkmaktadır. Lozan Barış Anlaşması ile yeni cumhuriyetin uluslararası kabulü, gümrük tarifelerinin 1926 yılına kadar değiştirilememesi, savaş döneminde sermayeyi elinde bulunduran gayrimüslimlerin ülkeyi terk etmesi veya yeni düzene ayak uydurması; cumhuriyetin belirlediği iktisat politikalarında yönlendirici olmuştur. Yeni cumhuriyetin kurucu ekibi tarıma dayalı olan ekonomik yapıyı sanayi ve hizmet sektörüne kaydırarak ilk planlı sanayi dönemini hayata geçirmişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinde hızlı talep artışının etkisi tarım alanında verim artışına yol açmıştır. Kuruluş döneminde sanayi ve hizmet alanında yapılan reformlara tarım sektöründe yapılan reformlar da eklenince ülke ekonomisi batı ekonomilerinin sektörel dağılımını yakalamıştır. Bu döneme ait büyüme verileri incelendiğinde 1923-29 yılları arasında yüzde 10 olan büyüme oranı 1929-39 yılları arasında yüzde 5,2’ye gerilemiştir. 1939-46 yılları arasında II. Dünya savaşının da etkisiyle ekonomi yüzde 2 küçülmüştür. 1923-1929 yılları arasında yüzde 10 civarında olan büyüme oranına tarımsal üretimin ve sanayi üretiminin katkısının imalat üretiminde yoğunlaştığı görülmektedir. 1929-39 yılları arasında ekonomik büyüme de sanayi üretiminin ağırlığı tarım üretiminin üzerine çıkmıştır. Kısa sürede tarımsal üretimden sanayi üretimine geçişin sağlanması gelecekte kurgulanacak iktisat politikalarının temelini oluşturmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası yeni oluşan dünya düzeninde yerini almak isteyen Türkiye Cumhuriyeti 1945-1960 yılları arasında ulusüstü kuruluşların bir parçası olarak dış yardımlara açık bir politika uygulamıştır. Bu yardımların sektörel istihdam verileri dikkate alındığında tarım sektörü lehinde yoğunluk gösterdiği, tarım ürünü üreten, sanayi tüketim malı ithal eden bir yapının oluşmasına yol açmıştır. Bu durum zamanla ülkenin cari açık vermesine ve döviz kıtlığı yaşamasına sebep olmuştur. 1963 yılına gelindiğinde karar vericiler ithal ikameci iktisat politikalarını devreye sokarak kuruluş döneminde denenmiş ve başarısı kanıtlanmış planlı sanayileşme modelini bu dönemde planlı kalkınma modeli olarak devreye sokmuşlardır. 1960-1980 dönemini kapsayacak olan beş yıllık dört ayrı dönemden oluşan kalkınma planında amaç ithal edilen dayanıklı tüketim malları için gerekli olan ara malı veya yatırım malının üretilerek ithal bağımlılığını azaltmak ve ileriki safhada dışsallık etkisiyle büyüme ve diğer ekonomik göstergelerin iyileştirilmesidir. Bu amaca ulaşmak için bir taraftan tarımsal alanda makineleşme arttırılacak makineleşme ile arta kalan işgücünün dayanıklı tüketim malı için gerekli ara malı veya yatırım malı üretimine kanalize olması sağlanacaktı. Planlı kalkınma modelinin ilk üç döneminde istenilen başarı elde edilirken üçüncü dönemle beraber başlayan uzun vadeli olmayan popülist politikalar, tekrarlanan istikrarsız dönemlerin yaşanmasına neden olmuştur ve büyümenin istenilen seviyelere ulaşmasını engellemiştir.

1970’li yıllarda dünyada gözlemlenen durgunluk ve Türkiye’nin döviz darboğazı yaşaması ithal ikameci iktisat politikalarının sürdürülebilir olmasını engellemiştir. Dünyada yaşanan durgunluğa Keynesyen iktisat politikalarının cevap verememesi; parasalcı iktisat politikalarının devreye sokulmasına ve neo-liberal iktisat politikalarının uluslararası dünya örgütleri aracılığıyla ülke ekonomilerinin yeni iktisat politikaları olmuştur. Bu dönemde Türkiye iktisat politikaları irdelendiğinde, devletin üretim ve sanayi alanındaki etkisinin azaldığı, finansal piyasaların serbestleştirilmesi uğruna kamu borçlanma araçlarının kullanılarak bütçe denkleğinden vazgeçildiği, mal ve hizmet üretimini arttırmak amacıyla ardı kesilmeyen Türk Lirasının değersizleştirildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960-1980 döneminde üretim, yatırım ve teknoloji ağırlıklı bir iktisat politikasının yerini finansal piyasalarda para ile para kazanan suni bir ortam almıştır. Bu ortam reel ekonominin beklenen üretim artışlarını

göstermesini engellemiş ve ülke ikiz açık olarak ifade ettiğimiz krizlerle tanışmıştır. 90'lı yılların ana sorunu olarak görülen ekonomik sorunlar arasında ikiz açıklar, kamu borcu stoğu, yatırım-tasarruf açığı ve yüksek enflasyon 2000'li yılların ilk yıllarından itibaren uygulanan enflasyonla mücadele kapsamında yapısal reformlar ile sürdürülebilir seviyelere indirilebilmiştir.

2001 krizi sonrası alınan önlemler ile enflasyonun kontrol altına alınması, bütçe denkleğinin sağlanması, kamunun Hazine'den avans alımının önüne geçilmesi, bankacılık sisteminin tekrardan düzenlenerek risk ortamının azaltılması ile ekonominin 2000 öncesi yaşamış olduğu krizlerden hızla uzaklaştığı gözlemlenmiştir. Düşük kur-yüksek faiz politikası ile dünyada bol olan yabancı sermayenin ülkeye gelişinin sağlanması, 2005 yılında AB ile üyelik müzakerelerinin başlatılması, özelleştirmelerin hızlandırılması ile üretim için gerekli olan sermaye sağlanılmıştır. Diğer taraftan Türk Lirasının değerini yüksek tutarak düşük ve orta teknoloji üretim yapan sektörlerin ucuz ara malı ve ham madde temini kolaylaştırılmıştır. Mevcut durum ihracatın ithalat destekli büyümesinin önünü açmış ve ülke kriz sonrası hızlı bir büyüme dönemine girmiştir. 2000 yılında 28 milyar dolar olan ihracat 2008 yılına geldiğimizde 132 milyar doların üzerine çıkmıştır. Aynı dönemde ithalat 54 milyar dolarken 200 milyar doları aşmıştır. Bu dönemde ortalama büyüme oranları da yaklaşık % 4 olarak gerçekleşmiştir.

Dünya ekonomisinde yabancı sermayenin bolluğu, üretim için kullanılacak girdilerin Uzak Doğu ülkelerinden ucuza temini ülke ekonomisinin hem sermayeye hem de ithal girdilere bağımlılığını artırmıştır. Türkiye ekonomisi, 2009-2010 yıllarında dünya finansal krizi ile beraber daralırken diğer gelişmiş ülke ekonomileri kadar krizden olumsuz etkilenmemiştir. Buradaki ana sebep 2001 krizi sonrası bankacılık sisteminin güçlendirilmesi, kamu borcunun azaltılmış olmasıdır. Lakin likiditeye ulaşımın kolaylaştığı bu dönemde politik sorunlar uzun dönem ekonominin ana gündem olmasını engellemiştir. Yurt içi tasarruf oranını arttırmak için gerekli düzenlemeleri yapmakta geciken karar vericiler; özel kesimin hızla borçlandığı, üretim yerine tüketimin arttığı ve ekonominin kredi-ithalat-üretim-ihracat yönlü büyüme modelinden kredi-ithalat-tüketim yönlü bir büyüme modeline geçmesine yol açmıştır.

Türkiye iktisat politikalarının Cumhuriyetin kuruluş döneminden günümüze kadar yansımalarını veriler ışığında incelediğimizde; Cumhuriyet döneminde kişi başı gelirin 45 dolar olduğu, 2019 yılında ise orta gelir sınırı olarak kabul edilen 9000 dolar civarında seyrettiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde sektörel dağılımın tarım alanında yüzde 43,1 iken sanayi de yüzde 10,6 olduğu görülmektedir. 2019 yılında ise tarımsal alanda üretim yüzde 14 civarında sanayi alanında üretim ise yüzde 34 civarında şekillendiği gözlenmektedir. Türkiye'nin 96 yıllık büyüme oranlarına genel ortalamasına bakıldığında yüzde 4,6 olduğu kriz dönemleri hariç genel ortalamadan sapmaların olmadığı görülmektedir. Yüzde 4,6 olan genel büyüme ortalamasının aşıldığı iktisat politikaları döneminde cumhuriyetin kuruluş döneminde uygulanan devlet destekli sanayileşme dönemi (yüzde 7,8) ve 1963-1978 dönemini içeren devlet destekli kalkınma dönemi (yüzde 5,7) olduğu görülmektedir. 100. yılına yaklaştığımız cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kişi başına düşen milli gelirden büyümeye, sanayileşme oranlarımızdan kalkınma oranlarımıza kadar birçok gösterge de hızlı yükseliş görülmüştür. Veriler ışığında da bakıldığında cumhuriyet döneminden günümüze gözle görülür iyileşmeler tespit edilirken gelişmiş ülkelerin seviyesine çıkmak için dünya ile entegrasyonu güçlendirecek mevcut birikimleri hızlı büyümeye dönüştürecek adımların atılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya Y. & Gürkaynak R.S. (2012). "Cari İşlemler Açığı, Bütçe Dengesi, Finansal İstikrar ve Para Politikası: Sıkıcı Bir Bölüm Üzerine Düşünceler", İktisat İşletme Ve Finans, 27(315): 93 - 119.
- Akyıldız H. & Eroğlu D. (2004). Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(1):43-62.
- Alkinoğlu L. (1999). "Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikaları Ve Sonuçları". Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (15), 307-319.

- Arabacı, H. (2017). Küresel Kriz Sonrası Türkiye’de Uygulanan Ekonomi Politikaları. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 6 (4), 1-10. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ssrj/issue/32264/343715>
- Bahar O. (2005). “Türkiye Ekonomisinde 1980 Öncesi Uygulanan Sanayileşme Politikaları”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 3 (4): 64-90.
- Boratav K. (2015). “Türkiye İktisat Tarihi”, İmge Kitabevi, Baskı, Ankara.
- Cinel, E. (2018). “Türkiye Ekonomisinin Kırılgan Yapısı- Fragile Structure Of Turkish Economy”. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (23), 57-66 . DOI: 10.20875/makusobed.397302
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı (1963). “Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963 — 1967”, (<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1963-1967%E2%80%8B.pdf>).
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı (1979). “Kalkınma Planı (Dördüncü Beş Yıl) 1979 — 1983”, (<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/D%C3%B6rd%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1979-1983%E2%80%8B.pdf>).
- Emiroğlu A. & Koçyiğit N. & Kesici S. (2012). Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar, Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8: 73-92.
- Ercan F. & Derya K. & Kurtar T. (2008) “Türkiye’de Sermaye Birikimi, Sanayileşme Politikaları ve Sektörel Değişimler”, (Ed: Gülen Elmas Arslan) Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85.Yılında Türkiye Ekonomisi, Ankara, Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayını, 4: 213-254.
- Eroğlu, N. (2007). “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları.”, Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi,23(2): 63-73.
- Gündüz A. (1999). “Türkiye Ekonomisindeki Yapısal Değişiklikler ve 1980 Sonrası Uygulanan İstikrar Politikaları”, Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (15), 277-288.
- Kepenek, Y. & Yentürk, N. (2011). “Türkiye Ekonomisi”, Remzi Kitabevi, 24. Basım, İstanbul.
- Kibritçiöğlü A. (2001), “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001” Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 41, Eylül-Ekim, 174-182.
- Mangır, F. & Acet, H. (2014). “Serbest Ticaret ve Korumacılık, Avrupa Birliği’nde Malların Serbest Dolaşımı Ve Türkiye’nin Uyumunu”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Dr. Mehmet YILDIZ Özel Sayısı, 93-108.
- Parasız, İ. (2004). “Türkiye Ekonomisi”, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Pamuk Ş. (2016). “Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi” Türkiye İş Bankası Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- Pamuk Ş. (2017). “Osmanlı’dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme” Türkiye İş Bankası Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Oktar S. & Varlı A. (2010). “Türkiye’de 1950-54 Dönemi’nde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 1.
- Ökçün A. G. (1997). “Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir”, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:59.
- Seyidoğlu H. (2003). “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 4 (2): 141-156.

- Soyak A. (2003): Türkiye'de İktisadi Planlama: Devlet Planlama Teşkilatına İhtiyaç Var Mı? Journal Of Doğuş University, 4(2): 167-182.
- Şener S. (2005), "Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları" Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(1):141-148.
- Uçkaç A. (2010). "Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları", Maliye Dergisi, 158(1): 422-430.
- Takım A. (2011). "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları", Maliye Dergisi, 160(1): 154-176.
- Türel O. (2010). "Türkiye'de 1994, 2001 ve 2008-9 Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırmalı Analizi," Ekonomik Yaklaşım, Ekonomik Yaklaşım Association, 21(75): 27-75.
- Yılmaz A. & Karataş T. (2009). "Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 27(2): 69-96.